

שו"ת דבר אברהם חלק א סימן לב

ב"ה בחודש אלול תרס"ג סמאלעוויטש

ע"ד הנהוג בקהלותינו בשנות השמיטה שב"ד מתחילין לכתוב פרוזבולין מר"ח אלול ואילך, ואירע באחד שאחר שעשה פרוזבול חזר והלוה עוד לפני ר"ה, אם צריך הוא לעשות פרוזבול מחדש או לא ולכן אם ראוי הוא בדרך כלל לאחר מפני זה זמן כתיבת הפרוזבולין ולא להקדים

[א] הנה בכתב פרוזבול וחזר והלוה אח"כ פשוט הוא שאין הפרוזבול מועיל להלוה הבאה אחריו שלא היה לו ממנה כלום מה שימסור לב"ד ובודאי צריך לעשות פרוזבול שני, אלא שבנ"ד שהיה בסתם הלוה נתעוררתי ע"י תורני אחד דכיון דקיי"ל סתם הלוה ל" יום א"כ בהלוה מר"ח אלול ואילך לא הגיע זמן הפרעון אלא אחר ר"ה של שנה השמינית ואין שביעית משמטתו דהוי כמלוה את חברו לעשר שנים שאין שביעית הבאה בתוך הזמן משמטתו דלא קרינן בי' השתא לא יגוש כמבואר בחו"מ (ס"ז ס"ז סעי' י') אבל אין זה מעלה ארוכה שהרי כתב הב"ח שם (אות י"ג) דסתם הלוה של שלשים יום שביעית משמטת דקרינן ביה לא יגוש דדוקא במלוה לזמן קבוע לא קרינן ביה לא יגוש ולא בהא, ומוכיח לה ממ"ש הרמב"ם (פ"ט מהלכות שמיטה הל' ה') שחט את הפרה וחלקה על דעת שהיום ר"ה של מוצאי שביעית ונתעבר אלול ונמצא אותו יום סוף שביעית אבדו הדמים שהרי עברה שביעית על החוב, ובודאי דלסברתו דהוי חוב זמנה ל" יום כדין סתם חוב של הלוה ואפ"ה אין לו דין מלוה לזמן אם לא בדקבע זמן:

אכן באמת טעמא בעי אמאי לא יהיו ל" יום של סתם מלוה כקביעת זמן ומאי שנא. ונ"ל לבאר קצת דאמרינן במכות (דף ג' ע"ב) מנא הא מלתא דאמור רבנן המלוה את חברו סתם אינו רשאי לתובעו פחות מל" יום אחד המלוה בשטר ואחד המלוה ע"פ דכתיב קרבה שנת השבע שנת השמיטה ממשמע שנאמר קרבה שנת השבע איני יודע שהיא שנת השמיטה אלא מה ת"ל שנת השמיטה לומר לך יש שמיטה אחרת שהיא כזו ואיזו זו המלוה את חברו סתם שאינו רשאי לתובעו בפחות מל" יום. חזינן מזה דהא דסתם הלוה ל" יום אינו משום דהוי כמי שקבע לו זמן פרעון אחר ל" אלא דלעולם זמן פרעונו גם לפני ל" אלא דגזיה"כ הוא ודררא דאיסורא בדבר שאינו רשאי לתובעו תוך ל" והוא ענין שמיטה קטנה אלא דשמיטה גדולה דהיינו שנת השבע משמטת לגמרי ושמיטה זו משמטת רק זמן הפרעון תוך ל", אבל מצד החוב עצמו אה"נ דזמן פרעונו גם תוך ל". ובזה מוטעם לן מ"ש הראשונים ז"ל ונפסק בשו"ע חו"מ (ס"ז ע"ח סעי' ח') דהא דאמרינן חזקה אין אדם פורע בתוך זמנו היינו דוקא בקובע זמן אבל בסתם הלוה אף על פי שזמנה ל" יום נאמן לומר פרעתין בתוך ל" יום, ולהנ"ל הוא מוסבר יפה, דמצד החוב עצמו אין כאן קביעת זמן אלא שדין שמיטה על המלוה שלא יוכל לתובעו תוך ל" ומשו"ה אינו נידון כתוך זמנו דעלמא שלא חל עליו חיוב הפרעון כלל. וכיון שכן החוב עצמו ישנו בנגישה אלא שדין השמיטה של ל" יום מעכבו שאינו רשאי לתבוע, וא"כ סברא היא דכשפגשה בו שמיטה של שנת השבע לא נדון ביה משום שמיטה של ל" יום כי היכי דלא ליהוי אח"כ בנגישה ולא תחול עליו שמיטת שנת השבע אלא אדרבא תפקיענו שמיטת שנת השבע לגמרי, דאין שמיטה אחת מפקעת את השמיטה השניה ואדרבא ראוי שתחול בה השמיטה הגדולה של שנת השבע. איברא דאיכא למימר כיון דשמיטה זו של ל" יום קדמה לשמיטת שנת השבע שהיא בסופה כבר פקע מחוב זה ענין הנגישה וממילא אין מקום לשמיטת שנת השבע שתחול, אבל מ"מ י"ל דשמיטת ל" יום אינה חלה בבת אחת בתחלת ההלוה על כל השלשים יום ר"ל דמשעת ההלוה משמט על כל הל' יום אלא כל שעה ושעה בפ"ע הוא עומד בהשמיטה, ונמצא דגם בסוף שנת השבע חלות שתי השמיטות כאחת והלכך י"ל דחלה שמיטה של שנת השבע. ויותר מזה אפ"ל דשמיטת ל" יום אינה מפקעת כלל זכות החוב והתביעה בתוך ל" אלא דאיסורא בלחוד הוא דרביץ עליה דגברא שלא לתובעו דבשמיטה של שנת השבע איכא תרי מילי, חדא דאסור לתבוע משעברה שמיטה ואם תבע עבר בעול"ת, ועוד דאפקעתא דמלכא הפקיעה את החוב ונפטר הלוה מלשלם ואם גבה המלוה בעל כרחו ה"ז גזל בידו אבל בשמיטת תוך ל" יום י"ל שאינו אלא באיסור דנגישה אבל לא נפקע זכות חובו ותביעתו תוך ל", והוי דומיא דשנת השביעית עצמה קודם סופה שלדעת הרא"ש ועוד

רבוותא אסור לתובעו ועובר בלאו אבל עדיין נפקע הממון שאינה משמטת אלא בסופה, וה"נ תוך ל' וכדאמרין שאינו רשאי לתובעו תוך ל' אבל אם תפס באמת מהני, עיי' באו"ת (סי' ס"ז ס"ק ט"ז), [ומפ"ש לדעת היראים (סי' רע"ח) דגם בשמיטת שנת השבע אין החוב עצמו מופקע אלא שהמלוה מחויב לומר משמט אני, עיין שם שיש להאריך בדבריו ואכ"מ] וא"כ כיון דגוף החוב לא נפקע שפיר משמט, משא"כ בקבע זמן שאין חיוב תשלומין כלל בתוך הזמן אינו משמט. זהו מה שנ"ל ליישב קצת דעת הב"ח בחילוקו של דבר בסברא:

ועפי"ז נראה דיש מקום לומר דאליבא דהב"ח נמי יש חילוק בין מלוה בשטר למלוה ע"פ, דסתם מלוה בע"פ שביעית משמטת וסתם מלוה בשטר אינה משמטת כשהגיעה שמיטה תוך ל' דאמרין התם במכות תנא המלוה את חברו סתם אינו רשאי לתובעו פחות מל' יום סבר רבב"ח קמיה דרב למימר ה"מ במלוה בשטר דלא עבד אינש דטרח דכתב שטר בציר מל' יומין אבל למלוה ע"פ לא א"ל רב הכי אמר חביבי אחד המלוה בשטר ואחד מלוה ע"פ תנ"ה המלוה את חברו סתם אינו רשאי לתובעו פחות מל' יום אחד המלוה בשטר ואחד המלוה ע"פ, א"ל שמואל לרב מתנא לא תיתיב אכרעיך עד דמפרשת לה להא שמעתא מנא הא מלתא דאמור רבנן המלוה את חברו סתם אינו רשאי לתובעו פחות מל' יום אחד המלוה בשטר ואחד המלוה ע"פ א"ל דכתיב קרבה שנת השבע כו'. ונראה מדהביא שמואל ברייתא בתרייתא דתני בה אחד המלוה בשטר ואחד המלוה ע"פ משמע דרק על ברייתא זו שאל מנא הא מלתא, דהיינו מנלן דמלוה ע"פ נמי סתמא ל' יום אבל בברייתא קמייתא דלא תניא בה מלוה ע"פ אי"צ לטעמא דקרא דקרבה שנת השבע כו' דאפשר כרבב"ח שהוא מצד הסברא דלא עבד אינש דטרח דכתב שטר בציר מל' יומין אבל במלוה ע"פ דלא שייך האי טעמא הוצרך לקרא דגזיה"כ הוא דיש בה שמיטת ל' יום וכן נראה גם בטעמא דרבי חייא דאמר אחד מלוה בשטר ואחד מלוה ע"פ סתמן ל' יום דלאו היינו טעמיה משום דמסברא דמאי בזה מלוה ע"פ למלוה בשטר דלא טרח למיזף בציר מל' יומין אלא משום דגזיה"כ הוא קרבה שנת השבע כו', אבל מסברא בודאי יש לחלק בין מלוה בשטר דאיכא טירחא בכתיבת השטר ובין מלוה ע"פ דליכא להך טירחא. ואם כן אפשר דלמסקנא נמי קיימא סברא דרבב"ח דלא עבד אינש דטרח לבציר מל' יומין וקרא אצטריך למלוה ע"פ. ולפי"ז נמצא דבמלוה בשטר איכא תרי טעמי שלא יהא רשאי לתובעו תוך ל' חדא מגזיה"כ ואידך משום סברא דרבב"ח אבל במלוה ע"פ משום סברא ליכא ומשום גזיה"כ איכא וא"כ במלוה ע"פ שפיר איכא למימר דשביעית הבאה בתוך ל' משמטת לפי שהחוב מצד עצמו אין זמן פרעונו קבוע לאחר ל' וישנו בלא יגוש, אבל במלוה בשטר דמצד הסברא נמי ידעינן שנתן לו זמן ל' יום וא"כ הוי ממש כקבע לו זמן לאחר שביעית אין שביעית משמטתו ועל מלוה בשטר באמת ליכא ראיית הב"ח:

[ג] אבל לכאורה נראה דמאי דדרשינן מקרא דיש לך שמיטה אחרת שהיא כזו לאו דרשה גמורה היא דיש ענין שמיטה חדשה אלא אסמכתא בעלמא מדרבנן היא ועיקר הטעם הוא רק מסברא דבציר מתלתין יומין לא קבע אינש זמן פרעונו, וכשם שסבר רבב"ח למימר במלוה בשטר ה"נ לדידן גם במלוה ע"פ מסברא הוא. דבשו"ע חו"מ (סי' ע"ג ס"א) פסק דהא דאינו רשאי לתובעו תוך ל' הוא דוקא במקום שאין להם מנהג אבל במקום שיש להם מנהג רשאי לתובעו אפילו בתוך שלשים, והוא נובע מתוספתא (ב"מ רפ"ו) המלוה את חברו סתם אין פחות מל' יום ובמדינה שהוא נוהגת פחות מכן או יתר על כן אין משנין ממנהג המדינה, ואי אמרת שהוא מד"ת כענין שמיטה א"כ מה זה ענין למנהג המדינה אטו יש כח במנהג המדינה לעקור דבר מן התורה הרי אין מנהג המדינה שייך אלא בד"מ ולא באיסורין. אע"כ דקרא אסמכתא בעלמא הוא ועיקר טעמא הוי רק מסברא דמסתמא על דעת ל' יום הלוחו והלכך בדאיכא מנהג המדינה לא שייך לומר דע"ד כן הלוחו דאדרבא בודאי ע"ד מנהג המדינה הלוחו. אכן ראיתי בס' חסדי דוד לתוספתא דלענין מה שנחלקו הסמ"ע והש"ך (ר"ס ע"ג) ע"ד מנהג שהא"י נוהגים אם הולכים אחריו בסתם הלואה כתב דזה לא מיקרי לבטל או לעקור שום ד"ת שהרי לא אמרה תורה שתהא ההלואה ל' יום לא פחות ולא יותר אלא דסתם הלואה כן הוא ואם פירש בציר מהכי או טפי מהכי תנאי ולכן כיון דמנהג העמים באותו מקום להיות בציר או טפי מל' יום אמרינן דסתמא כפירושו וכמאן דאתני דמי. ולפי"ז י"ל דלעולם הויא דרשא גמורה ומדאורייתא אינו רשאי לתובעו תוך ל' יום אבל כ"ז הוא רק בסתם הלואה שלא פירש אבל על פירש והתנה לא קאי קרא ורשאי לתובעו תוך ל',

ומשו"ה מהני נמי מנהג המדינה דמשווי ליה כמי שפירש והתנה ואזדא לה ראייתנו הנ"ל. וכ"ת דאכתי תקשה הא גופא מנלן דקרא לא קאי אלא על סתם הלואה דלמא בפירש נמי קאי קרא שאינו רשאי לתובעו תוך ל' מדין שמיטה, י"ל פשוט שהרי יכול הוא להתנות ע"מ שלא תשמיטני בשביעית שאין שביעית משמטתו כמבואר התם א"כ ה"נ כיון דמנהג המדינה הכי הוי כמי שהתנה שלא תשמיטנו בתוך ל' ותנאי זה מהני. ומחי' הריטב"א למכות נמי נראה דהויא דרשא גמורה ולא משום סברא דאדעתא דהכי הלוחו מסתמא על ל' יום, דבהא דסבר רבב"ח למימר ה"מ בשטר כו' כתב דלא שמיעא ליה הא דלקמן דאמר לה רבנן מדכתב קרבה שנת השבע דלפום ההוא קרא ליכא הפרשה בין מלוה בשטר למלוה ע"פ, ואי אמרת דקרא אסמכתא בעלמא הוא ועיקר טעמא הוי משום דאדעתא דהכי הלוחו א"כ שפיר איכא למימר דידע מהאי קרא ואיכא הפרשה בין המלוה בשטר למלוה ע"פ כרבב"ח, אע"כ דדרשא גמורה היא והוא ענין שמיטה וא"כ אין לחלק בשמיטה בין בשטר לבע"פ. וכ"נ ממ"ש בתר הכי דמשמעותו כדעת רש"י דסתם שאלה לא הוי לשלשים יום דקרא דשנת השבע במלוה היא ולא בשאלת כלים דומיא לשמיטה דשמיטה עצמה שאינה אלא במלוה ולא בשאלת כלים, ואי נימא שהוא משום סברא ואסמכתא אקרא א"כ שפיר איכא למימר הכי גם בשאלת כלים, וגם דקדוק לשונו דומיא לשמיטה דשמיטה עצמה משמע להדיא דבתוך ל' נמי ענין שמיטה הוא כמ"ש:

[ד] אך באמת ראיית הב"ח אינה מוכרחת כמ"ש האו"ת ובס' שער משפט (סי' ס"ז) עיין שם אמנם בכ"ז העלה האו"ת להלכה כהב"ח וכתב שכן נראה מירושלמי. אבל המעיין בירושלמי (מכות פ"א ושביעית פ"י) יראה דאדרבא לכאורה משמע משם להיפוך דלא כהב"ח וכן מצאתי בס' נועם ירושלמי במכות שכל דמירושלמי מוכח דלא כהב"ח אלא דסתם הלואה דינה כקבע זמן לאחר שביעית ואינה משמטת, והוא כמ"ש ודלא כהאו"ת:

ומצאתי מפורש בתורת רבותינו הראשונים ז"ל דלא כהב"ח והוא בחי' הר"ן לשבת (דף קמ"ח ע"ב) וז"ל השוחט את הפרה וחילקה כו' ומדקאמר ואם הי' חדש מעובר משמט יש ראי' לפירש"י ז"ל דהשאלה אין לה זמן אלא כל אימת דבעי מצי תבע [פי' דרש"י ס"ל דרק סתם הלואה ל' יום ולא שאלה אבל ר"ת ס"ל דסתם שאלה נמי ל' יום כמבואר התם] דאי יש לה זמן אמאי משמט דהא לא קרינן ב' לא יגוש כדאמרינן פ"ק דמסכת מכות המלוה את חברו לעשר שנים אין שביעית משמטתו משום דלא קרינן ביה לא יגוש עכ"ל, הרי להדיא דסתם הלואה דינה כקבע זמן לאחר ל' ודלא כהב"ח והאו"ת. וכ"ת דמ"מ לר"ת וסייעתו דסתם שאלה נמי ל' יום יהא מוכח להיפך כהב"ח דאל"כ אמאי משמט, ז"א דכיון דמצינן להר"ן להדיא שתפס מסברא דסתם הלואה דמיא לקבע זמן למה נחדש בזה מחלוקת הראשונים מעצמנו ובודאי ניח לן טפי לתרץ אליבא דר"ת וסייעתו כמ"ש האו"ת דמיירי בקבע זמן פרעון לאלתר, ואי דאסור לזקוף זמן פרעון ביום טוב הרי ה"נ אשכחן להמאירי בחי' לשבת שם שכתב וז"ל ואף על פי שהקפה אינה נשמטת ביאורה בזקפה עליו במלוה ואף על פי שאין זקיפת מלוה ביום טוב שמא עבר ועשה עכ"ל וה"נ נימא לר"ת וכ"ת דאכתי תקשה דאע"פ שאינה כסתם הלואה לל' יום מ"מ אינו בלא יגוש בסוף שמיטה שעדיין יום טוב הוא ולא נתנה לתבוע ביום טוב עצמו לכו"ע אלא למחרתו, כבר פריך לה הכי בירושלמי ומשני כיון שהוא ראוי לתבועו כמי שהוא ראוי להאמינו ומכיון שהוא ראוי להאמינו ליתן לו מעות יעו"ש. ואין סתירה מהירושלמי למ"ש דמיירי שקבע לו זמן פרעון לאלתר והכא הוצרך בירושלמי לסברא דראוי להאמינו כו' דבאמת תרווייהו צריכי דאי לא קבע לו זמן פרעון לא הוי מהניא סברא דראוי להאמינו שהיה נשאר כסתם מלוה דהוי ממש כקבע לו זמן לאחר ל' שעדיין אין עליו שום חיוב תשלומין שבודאי אינו משמט ומאי ראוי להאמינו שייך ע"ז, אבל בקבע לו זמן לאלתר כבר נפיק מסתם מלוה ורביץ עלי' חיוב הפרעון לאלתר אלו הוה חול אלא דמ"מ אינו חייב לפרוע בפועל לאלתר מפני שהוא יום טוב ע"ז משני שפיר כיון שראוי להאמינו כו' דכיון דאיכא עלי' חיוב תשלומין אלא שמצד יום טוב אינו יכול לפרוע שפיר מהניא בזה סברא דראוי להאמינו דהוי כמי שישנו כבר בנגישה ועיי"ש בפ"מ שאין הדברים מבוררים די צרכם ומפני זה לא הארכנו בו:

ודרך אגב אעיר דישי לי דבר תימא בחי' הר"ן שם שכל ז"ל אם היה חדש מעובר כלומר שבאו העדים ביום מן המנחה ולמעלה שנוהגים היום קודש ולמחר קודש מתקנת ריב"ז עכ"ל, והוא תמוה דזה אינו כלל מתקנת ריב"ז כמבואר בר"ה (דף ל' ע"ב) דתקנת ריב"ז אדרבא היתה

דמשחרב בהמ"ק יהו מקבלין עדות החדש כל היום, ולריב"ז ס"ד למימר בביצה (דף ה') דאותו היום קודש ולמחר אינו קודש אלא דרבא מסיק דגם לריב"ז מחר קודש דתקנה ראשונה לא נעקרה ממקומה, אבל מה שאותו יום קודש אף על פי שאין מקדשין מן המנחה ולמעלה אינו מתקנת ריב"ז כלל וצע"ג:

ומעתה כיון שנדחו דברי הב"ח וסתם הלואה שפגע בה סוף שביעית בתוך ל' אינה נשמטת א"כ לכאורה שפיר כתבינן האידנא פרוזבולין מחודש אלול ואילך ואם הלואה מכאן ולהבא סתם אי"צ לפרזבול חדש שהרי הוי בתוך שלשים יום ואינה משמטת. אכן אף דלדינא דגמ' אתיא כהוגן הנה לא יועיל זה במקומו, דעיקר דינא דסתם הלואה ל' יום תליא במנהגא כמש"ל וכבר כתב המג"א (סי' ש"ז סקי"ד) שבמדינתנו נוהגין דתובעין סתם הלואה תוך ל', וא"כ נפל האי היתרא בבירא והלכך אין ספק דמי שעשה פרוזבול באלול והלואה אח"כ סתם הלואה בלא קביעת זמן צריך לעשות פרוזבול מחדש ואם לאו משמט:

ואולם אפילו במקום שאין מנהג לסתם הלואה ונידון מדינא דגמ' ל' יום ודמי למלוה לעשר שנים שאינו משמט מ"מ נ"ל דלכתחלה נכון לעשות פרוזבול דבעיקר דינא דהמלוה לעשר שנים אם משמט תרי לישני נינהו במכות (דף ג') ולל"ק משמט, ונחלקו הראשונים ז"ל בפסק ההלכה ואיכא מרבוותא דסברי דמשמט, אלא דכיון דאיסורא דשמיטה בזה"ז דרבנן הוא אזלינן לקולא כמ"ש הב"י, וא"כ נהי נמי דבעברה שביעית דהוי דיעבד אזלינן לקולא ואינו משמט מ"מ לכתחלה מיהא בודאי ראוי לעשות פרוזבול לצאת ידי האומרים דמשמט. וא"כ בסתם הלואה נמי שבכל אופן לא עדיפא ממלוה לעשר שנים צריך לעשות פרוזבול לכתחלה. ואף כי דבר חדש הוא מ"מ נ"ל שהוא נכון ב"ה ומהיות טוב כו' ולפי שהיא מילתא דשכיחא טובא לכן ראוי להודיע מזה להבאים לכתוב פרוזבול ומי שמלוה תדיר מוטב שיאחר את הפרוזבול עד סמוך לר"ה: